

Stöndum barnavaktina

eftir Olgu Björt Þórðardóttur blaðamann

Velferðarvakt Félagsmála- og tryggingaráðuneytisins var stofnuð í febrúar 2009. Hlutverk hennar er að fylgjast með félagslegum og fjárhagslegum afleiðingum efnahagshrunsins fyrir fjölskyldur og einstaklinga í landinu. Jafnframt er henni ætlað að leggja

fram tillögur að aðgerðum við stjórnvöld sem sjá um framkvæmd þeirra. Vaktina skipar breiður hópur fólks sem hægt er að kynna sér á heimasíðu ráðuneytisins. Formaður Velferðarvaktarinnar er Lára Björnsdóttir félagsráðgjafi. Ýmsir undirhópar hafa verið skipaðir og er einn þeirra svonefndur barnahópur sem ætlað er að fylgjast sérstaklega með stöðu barna.

En hvernig mun skýrslan um viðbrögð þeirra sem falið er að gæta hagsmuna barna á Íslandi á krepputímum líta út í framtíðinni? Skýrsla Rannsóknarnefndar um hrun fjármálakerfisins hefur meðal annars staðfest að full ástæða hafi verið fyrir okkur að hlusta, læra, ígrunda og ekki síst að bregðast við þegar merki fóru að berast um að ekki væri allt með felldu í fjármálakerfi landsins. Það er ekki nokkur vafi á að hægt hefði verið að koma í veg fyrir margt af því sem misfórst hefðu menn sinnt þeim merkjum sem sáust, kreppan orðið minni og afleiðingarnar viðráðanlegri. Á það sama ekki við þegar kemur að málefnum barna? Hvað getum við lært af öðrum sem hafa farið í gegnum svipaðar aðstæður, til að mynda Finnunum og Færeyingum.

Barnarannsóknir hafa leitt í ljós að tekjur foreldra gefa ekki endilega upplýsingar um lífskjör barna. Það getur átt við þegar útgjöld foreldra eru meiri en tekjur, til dæmis vegna veikinda, skulda, neyslu og þess háttar. Það er ekki einungis mannúðlegt að þetta sálfélagslega netið í kringum börn og unglinga á krepputímum, heldur ódýrara en að gera það ekki, þegar horft er til lengri tíma. Margir eru meðvitaðir um þessa staðreynd og hafa mörg sveitarfélög sett á laggirnar vinnuhópa til að fylgjast með stöðu fjölskyldna í sínu umdæmi, svo sem viðbragðs- og sam-

hæfingarteymi Reykjavíkurborgar *Börnin í borginni*. Í Árborg er kappkostað að niðurskurður á árinu komi ekki niður á fjárveitingum til barnaverndar og félagslegrar ráðgjafar. Fjölmargar stofnanir og samtök fylgjast sömuleiðis náið með þróun mála og hafa sumar þeirra þegar gripið til ráðstafana.

Blaðamaður leitaði til Árna Páls Árnasonar félags- og tryggingamálaráðherra, Braga Guðbrandssonar forstjóra Barnaverndarstofu og Valgerðar Halldórsdóttur formanns barnahóps Velferðarvaktarinnar og spurði þau álitis um málefni barna á krepputímum.

Árni Páll Árnason, félags- og tryggingamálaráðherra

Hvað blasir við í málefnum barna á tímum efnahagskreppu og hvað þarf að gera?

Mikilvægasta skrefið er að þetta samfélagsnetið. Það sem blasir við er að börn í erfiðri stöðu eru lakara sett en áður. Meðaltalsmælingar rannsókna gefa ekki alveg rétta mynd, því þau börn sem eiga traust bakland og fá gott

atlati standa betur nú en fyrir kreppu. Barnaverndartilkygningum hefur fjölgað undanfarin ár, en sú þróun hófst fyrir kreppu. Ástæður eru ýmsar, m.a. gerum við okkur betur grein fyrir réttindum barna. Við erum meira vakandi sem samfélag og umræða um málefni barna er góð. Það sem við óttumst alltaf er að í stað hættumerkja förum við sjá tjón, og velferðartjón í kjölfar svona kreppu kemur fram á löngum tíma.

Matargjafir félagasamtaka

Matargjafir þriðja geirans eru að mínu mati ekki skynsamleg leið til að veita fólki neyðaraðstoð. Það er niðurlægjandi að ætla fólki að standa í biðröð eftir

mat. Það eru sveitarfélögin sem eiga að axla þessa ábyrgð og sjá um framfærslu í þeim tilvikum þegar fólk nær ekki endum saman. Við þurfum að finna leiðir til að gera sveitarfélögunum kleift að sinna þessu verkefni af myndarskap.

Hins vegar er þriðji geirinn ómetanlegur liðstyrkur og hann getur sérstaklega stutt við sálfélagslega netið fyrir fjölskyldur sem eru í hættu að lenda í fátækt og félagslegri einangrun. Verkefni hans gætu verið að sinna ráðgjöf, veita jafningjafraeðslu og styðja með fjölbættum hætti við þær fjölskyldur sem eru í mestri hættu – fjölskyldur einstæðra foreldra, lágtekjufólks og innflytjenda, svo dæmi séu nefnd. Við sjáum árangurinn af starfi Sjórnarhóls, sem veitir ráðgjöf og stuðning fjölskyldum langveikra og fatlaðra barna. Með sama hætti er hægt að benda á Rauða krossinn á Akranesi, sem hefur sinnt svipuðu hlutverki við fjölskyldur af erlendum uppruna. Á þessum grunni þarf að byggja betur.

Það sem okkur ber að gera er að tryggja að viðeigandi úrræði séu fyrir hendi. Við þurfum að styðja við foreldra í foreldrahlutverkinu. Þar skipta miklu góð, fjölbreytt foreldrafærnisnámskeið sem henta ólíkum foreldrahópum, s.s. námskeið fyrir seinfæra foreldra sem reyndar er þegar farið af stað þeim að kostnaðarlausu. Jafnframt þurfum við að halda áfram að styðja við foreldra á heimilum.

Breytingar á hlutverki sveitarfélaga

Sveitarfélög eru í æ ríkara mæli veitendur þjónustu, því getur foreldri lent í þeirri aðstöðu að það eru óljós skil á milli hlutverks sveitarfélagsins að veita því þjónustu, og svo að veita því ráð og úrskurðar um réttindi þess. Hver á að ráðleggja foreldrum í vanda? Er kannski eðlilegt að greiða fyrir því að þriðji geirinn taki í ríkari mæli að sér ráðgjafarhlutverk? Er endilega rétt að sá sem veitir þjónustu á vegum sveitarfélaganna sé best til þess fallinn að veita ráð um þjónustuúrræði? Reynslan af Sjórnarhóli bendir þvert á móti til þess að „millistykki“ sem felist í hlutlausri ráðgjöf á vegum frjálsra félagasamtaka geti hjálpað mjög.

Fólk verður að geta leitað þangað sem það getur treyst til að leiða sig áfram að réttum úrræðum og farsælli niðurstöðu. Víða á Norðurlöndunum er aukið frumkvæði og þátttaka þriðja geirans í að veita fólki sálfélagslega aðstoð og við foreldrahlutverkið. Í Danmörku hefur Mæðrahjálpin – sem er runnin af sömu rót og Mæðrastyksnefnd hér heima – tekist á hendur síaukið hlutverk í að leiðbeina ungu fólki og einstæðum foreldrum og veita jafningjafraeðslu, stuðning og aðstoð.

Verkefnið er nú að setja niður fyrir okkur nýtt verklag. Við þurfum að nýta betur kraftana og skipta betur með okkur verkum – sveitarfélög, þriðji geirinn og ríkið. Það er eðlilegt að ríkið komi að því að fjármagna ráðgjafarþjónustu og stuðningskerfi á vegum þriðja geirans, en á móti ætti slíkt fyrirkomulag að létta álagi af þeim sem veita þjónustu hins opinbera, eins og Sjórnarhóll hefur gert.

Stjórnborð barnamála

Við vitum að börn eru í viðkvæmri stöðu í kreppunni og verða það áfram í kjölfar hennar. Mikilvægt er að endurmeta hvernig við bregðumst við þeim teiknum sem við sjáum og komum til með að sjá um neikvæðar afleiðingar kreppunnar á börn.

Velferðarvaktin dregur saman mikilvægar upplýsingar. Sjálfur er ég veikur fyrir þeirri hugmynd að setja til viðbótar á fót einhvers konar stjórnborð fulltrúa ráðuneyta og stofnana sem málin varða, til þess að grípa til aðgerða þegar á þarf að halda. Nýtt velferðarráðuneyti verður vonandi til þess að auðvelda okkur yfirsýn um aðstæður barna og möguleika til að bregðast við. Það er fáránlegt að Barnaverndarstofa, Greiningar- og ráðgjafarstöð, BUGL og Stuðlar heyri undir tvö ólík ráðuneyti.

Hvað með fjármagn til framkvæmda á tímum niðurskurðar?

Mikilvægasta verkefni okkar núna er að greina hvað við þurfum að gera. Það er hægt að grípa inn í þróun þótt ekki séu rúm fjárráð. Við breyttum til dæmis um daginn reglum um útreikninga lágmarksframfærslutryggingar Tryggingastofnunar, þannig að bætur vegna sjúkra- og lyfjakostnaðar dragast ekki frá henni. Þessi breyting kostaði ekki mikið, en skipti þá sem hún varðar mjög miklu. Um næstu áramót stefnum við á að taka í notkun nýtt barnatryggingakerfi, sem mun bæta verulega stöðu lágtekjufólks með börn, og nýtt húsnæðisbótakerfi í stað vaxta- og húsaleigubóta. Við getum sýnt ágætan árangur á mörgum sviðum. Lágmarksbætur almannatrygginga og atvinnuleysisbætur hafa aldrei í sögunni verið hærri sem hlutfall af lágmarkslaunum. Lífskjarakönnun Hagstofunnar sýnir umtalsverða fækkun í hópi lífeyrisþega sem ekki ná endum saman frá árinu 2007. Þetta er mjög ásættanlegur árangur við núverandi aðstæður.

Barnaverndarstofa hefur náð að mæta aðhaldskröfum mjög vel án þess að skerða þjónustu, ljúka samningum og hagræða í úrræðum. Starfsfólk í velferðarkerfinu mætir aðstæðum í kjölfar niðurskurðar af mikilli yfirvegum og vinnur vel úr stöðunni.

Bragi Guðbrandsson forstjóri
Barnaverndarstofu

Hvaða úrbætur og aðgerðir eru brýnastar í dag?

Mikilvægast er að halda samfélagsvitundinni gangandi, með foreldra í lykilhlutverki. Kreppa eins og sú sem þjóðin glímir við núna hefur neikvæð áhrif á börn, líðan þeirra og uppeldisaðstæður, ekki einungis í efnahagslegum

skilningi. Finna þarf út fyrir hvaða atriðum börn eru næm og efla foreldrafærni með samfélagslegri umræðu um uppeldismál. Samhliða því er brýnt að finna út með hvaða hætti er hægt að styðja við foreldra sem eru að glíma við erfiðleika, svo sem ungar kynslóðir og foreldra barna sem búa við fötlun, frávik, geðræn vandamál á unglingsárum.

Markviss stuðningur mikilvægur

Stuðningur þarf einnig að vera markvissari. Við höfum kerfi, Barnaverndaryfirvöld, sem halda utan um þekkingu og gögn um fjölskylduaðstæður barna. Það liggur víða fyrir hvaða heimili standa verst. Tilkyningar hafa aukist, kannski vegna aukinnar „nágrannagæslu“ og vitneskju meðal starfsmanna hjá skólum og stofnunum.

Stofnanalausnir eru oft og tíðum takmarkaðar og tímabundnar. Þetta kallar einnig á samfélagsumræðu. Allir sem koma að uppeldi, svo sem íþróttafélög, eru meðvitaðir um gildi uppeldis sem börn þurfa á að halda og eru fljótari að grípa inn í þegar eitthvað kemur upp á.

Uppeldishús til stuðnings foreldrum

Með stofnun Uppeldishúss, nokkurs konar þekkingarsetur í uppeldismálum, yrði möguleiki á að veita úrræði á þann hátt að styrkja foreldra og styðja í uppeldismálum og samhæfa aðgerðir; efla færni þeirra.

Nýr veruleiki er í gangi og margt nýtt í umhverfi barna. Jafnvel er talað um margmiðlunaruppeldi. Samskipti og samræða minnkar og félagsleg einangrun eykst. Meginreglur í Barnasáttmála Sameinuðu þjóðanna kveða á um hlutdeild barna í ákvörðunum og að þær séu teknar í samráði við börn.

Valgerður Halldórsdóttir formaður barnahóps
Velferðarvaktarinnar og fulltrúi BHM.

Hætta á lærðu áhuga- leysi meðal barna

Það er ánægjulegt að vita að almennt líði börnum á Íslandi betur nú en fyrir kreppu en sterkar vísbendingar eru um að börn og fjölskyldur sem glíma við vanda séu í meiri erfiðleikum en áður. Félagsráðgjafar segja mörg

mál mun þyngri og oft flóknari en áður og finna fyrir mikilli reiði og þyrtingu meðal skjólstaðinga. Andrúmsloft á heimilum er því oft þrúgandi fyrir börn, sem sjálf hafa miklar áhyggjur af foreldrum sínum. Hætta er á að þau tileinki sér lært áhugaleysi gagnvart mörgum hlutum, vitandi að ekki þýðir mikið að reyna að fá peninga fyrir tómsendum, íþróttum, fötum, bíóferðum eða afmælisgjöfum fyrir vini og skólafélaga. Þar af leiðandi mæta þau ekki á slíkar uppkomur og hætta er á að þau einangrist félagslega.

Langtímaafleiðingar kreppu

Slæm fjárhagsstaða foreldra getur jafnframt bitnað á heilsu barnanna, tómsendum og öðrum nauðsynlegum stuðningi. Afleiðingar kreppu og fátæktar eru nokkuð þekktar og engin ástæða er til að bíða eftir að merki berist til að bregðast við – sem reyndar eru farin að sjást. Þó svo að kreppa sé tímabundið ástand þarf nú ekki mikla glöggskyggni til að átta sig á hvaða langtímaafleiðingar hún geti haft fyrir börn, sé ekki brugðist við og forgangsráðað.

Það er því mikilvægt að þeir sem koma að mál-efnum barna séu meðvitaðir um þennan hóp og stilli saman strengi sína. Efla þarf alla fjölskylduráðgjöf og gera hana aðgengilega sem víðast, t.d. í skólum, á heilsugæslustöðvum og hjá félagasamtökum. Fólk vill hafa val um hvert það leitar. Mörg stéttarfélög geta líka staðið sig betur og styrkt félagsmenn sína meira til að sækja sér þjónustu sérfræðinga. Engin ástæða er til að þau sitji uppi með feita sjóði sem eru eign félagsmanna og krefjist kostnaðarþátttöku af þeirra hálfu í styrkjum sem þau veita t.d. vegna viðtala við félagsráðgjafa eða aðra sérfræðinga. Stundum er nóg fyrir fólk að fá eitt til tvö viðtöl til að finna út úr sínum málum og fá þau viðtöl greidd að fullu, í stað niðurgreiðslna í tíu skipti með kröfu um kostnaðarþátttöku þeirra á móti, sem margir hverjir hafa ekki ráð á.

Ljósmynd: Andri Már Helgason

Samhæfingarmiðstöð

Valgerður bendir á að þjóðfélagið þurfi samstillt átak ráðuneyta, sveitarfélaga og félagasamtaka og að fólk tali saman í stað þess að hver og einn passi upp á „sitt“ á kostnað heildarsýnar og hagsmuna barna. Barnahópur velferðarvaktarinnar hefur lagt til að opnuð verði einskona samhæfingarmiðstöð í málefnum barna sem þessir aðilar koma að – og henni verði ætlað að starfa í kreppunni. Margir aðilar eru að gera góða hluti en til að fjármagn og mannaflí nýtist sem best megum við stilla betur saman strengi, sérhæfa okkur meira og vísa hvert á annað eftir því sem við á. Samkeppni er ekki nauðsyn heldur er samvinna nauðsynleg.

SKILABOÐ FRÁ RANNSÓKNUM

Barsky, A.E. (2009). The legal and ethical context for knowing and using the latest child welfare research. *Child Welfare*, vol 88, no 2: 69-92.

Málaferlum og skaðabótamálum gagnvart velferðarþjónustunni fer fjölgandi. Gagnreyndar aðferðir eru ekki aðeins leið til aukins árangurs í þjónustu við börn og fjölskyldur, heldur líka til að bregðast við ásökunum um vanrækslu í starfi. Greinin fjallar um lagalega og siðferðilega áhættu sem í því felst að nýta sér ekki nýjar rannsóknarniðurstöður um hvað virkar. Í lokaorðum eru tilmæli til stofnana og starfsmanna sem vilja viðhalda gæðum í starfi, út frá lagalegum og siðferðilegum sjónarmiðum.